

Rafał Dmowski

Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach

Erekcja nowych parafii w diecezji podlaskiej w latach 1918-1939

Ukształtowanie sieci parafialnej w diecezji zależy od bardzo wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Do zewnętrznych zaliczyć można m. in. geograficzne ukształtowanie terenu, sieć dróg, czy też granice państwowe (jak również województwa, powiatu, gminy). Do wewnętrznych należą: przepisy prawa kanonicznego, zasady teologii pastoralnej oraz związane z tym dążenie do usprawnienia posługi duszpasterskiej, jak również prośby mieszkańców.

W niniejszym artykule celowo pominięto problem rewindykacji świątyń pounickich, który ze względu na jego wagę zostanie poruszony w innym tekście.

Podstawowym powodem tworzenia nowych parafii w diecezji podlaskiej była zazwyczaj odległość od miejsca zamieszkania parafian do kościoła parafialnego. Inicjatywa tworzenia parafii wychodziła zazwyczaj od miejscowej ludności, albo, co jednak było znacznie rzadsze, od proboszcza parafii macierzystej. Ludność miejscowa w pismach kierowanych do kurii biskupiej wysuwała najczęściej argument lepszego spełniania obowiązku uczestniczenia w niedzielnej Mszy św. i łatwiejszego kontaktu z duszpasterzem. Czasami, mimo że nikt z wiernych lub duchownych nie wysuwał takiego postulatu, decyzję o powołaniu danej parafii podejmował sam biskup.

Ogromny wręcz wzrost liczby parafii w diecezji podlaskiej w latach 1918-1939, był spowodowany m. in. zmianą przepisów prawnych dotyczących erygowania nowych parafii. Na mocy dekretu Rady Regencyjnej z 25 sierpnia 1917 r. decyzje o tworzeniu nowych parafii miała podejmować samodzielnie władza duchowna, czyli biskup, który jedynie zawiadamiał o tym fakcie władze państwowe. W porównaniu do sytuacji z lat zaborów była to zmiana na lepsze. Pod zaborami bowiem, przed erekcją nowej parafii biskup musiał uzyskać zgodę władz państwowych, które zazwyczaj, szczególnie na terenie diecezji leżących na terenie zaboru rosyjskiego zgody tej odmawiały.

Kolejne regulacje w tym względzie przyniósł art. X Konkordatu z 1925 r. Przyznano w nim władzy diecezjalnej prawo tworzenia i przemiany beneficjów, jednak pod warunkiem, że wszelkie koszty związane z erygowaniem nowej placówki duszpasterskiej weźmie na siebie strona kościelna. W przypadku gdyby z powstaniem nowej parafii wiązały się wydatki ze skarbu państwa, biskup zobowiązany był do uprzednich konsultacji z rządem.¹

1 „Dziennik Ustaw”, 1925, nr 72, poz. 501 i poz. 502. Por. też: S. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską*, Łomża 1934, s. 100.

Parafie rzymskokatolickie

Biskup Henryk Przeździecki po objęciu rządów diecezją stwierdził, że jej sieć parafialna jest nieadekwatna do sytuacji jaką zastał, chociażby w przeliczeniu na liczbę wiernych i odległość, jaka dzieliła ich od kościoła. Dlatego też erygował liczne nowe parafie. Biskup uważał bowiem, że odległość od kościoła parafialnego powinna wynosić nie więcej niż 3 km i do tego starał się dostosować podział diecezji.² Zazwyczaj powodem erekcji nowych parafii lub zmian w przynależności do parafii poszczególnych miejscowości były prośby mieszkańców.

Erekcja parafii (kan 216 § 1 KPK) wiązała się z zapewnieniem odpowiedniego beneficjum duszpasterskiego. Część terenów należało bowiem wydzielić z terenów przynależących do innych parafii. W celu rozeznania sytuacji w miejscu planowanej parafii biskup delegował wyznaczonego przez siebie kapłana, który z czynności tej sporządzał sprawozdanie.³ Następnie biskup poddawał projekt erekcji parafii pod obrady Kapituły katedralnej i po wysłuchaniu jej zdania podejmował decyzję o utworzeniu bądź też nieutworzeniu nowej placówki duszpasterskiej.⁴

Dekrety, na mocy których tworzone parafie, były do siebie podobne, przykładowo tekst dekretu z 16 września 1931 r. nr 4768, erygującego parafię Radomyśl był następujący:

„W IMIĘ PAŃSKIE AMEN.

O dobro duchowe Pańskiej owczarni, zwyż Nam zleconej, na ile w Panu możemy, usilnie dbając, po wysłuchaniu zdania Prześwieatnej Naszej Kapituły Katedralnej i tych, których to dotyczy, parafię samoprawną przy drewnianym kościele pod wezwaniem i tytułem św. Andrzeja Avellino-Wyznawcy we wsi Radomyśl władzą Naszą Biskupią, którą spełniamy w imię Przenajświętszej Trójcy erygujemy i ustanawiamy i jako erygowaną i ustanowioną z własnym proboszczem i jego prawnymi następcami ogłaszamy. Do tak erygowanej parafii chcemy, aby należały wioski Radomyśl i Zabłocie, dotychczas należące do parafii Zbuczyn, które to wioski mocą tego dekretu od parafii Zbuczyn odrywamy i oddzielamy, a do parafii Radomyśl przyłączamy i wcielamy i to z mocą obowiązującą od dnia 1 października 1931 roku. Kościołowi w Radomyśli wszystkie prawa i przywileje, jakie przysługują kościołom parafialnym, nadajemy. Beneficjum w Radomyśli stanowią: ziemia, która tamże znajduje się, dobrowolne wiernych ofiary, jura stolae oraz pensja rządowa. Wspomnianych wiosek mieszkańcy do parafialnego kościoła w Radomyśli ze wszystkimi potrzebami duchowymi jak również do formowania aktów stanu cywilnego i po inne z prawa i zwyczajów w kościołach parafialnych sprawy załatwianych, żądanych, ogłaszanych i otrzymywanych zgłaszać się będą. Do wykonania tego dekretu z mocą obowiązującą od 1 października 1931 r. wyznaczamy, dajemy władzę i delegujemy Przewielebnego i Jaśnie Wielmożnego Józefa Kobylińskiego, dziekana Siedleckiego od św. Stanisława, ażeby On dnia 27 września 1931 r. ten dekret w języku ojczystym ludowi zgromadzonemu na sumę w Radomyśli ogłosił i po

2 *List pasterski biskupa na 20-lecie diecezji*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 1938, nr 6, s. 344. *Ostatnia wola biskupa*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 1939, nr 6, s. 194.

3 *Instrukcja dla delegata do ustalenia kanonicznych podstaw projektowanej parafii /w:/ Synod Diecezjalny Podlaski pod przewodnictwem jego eksceleńcji najdosłojniejszego i czynajgodniejszego Doktora Henryka Przeździeckiego z Bożego zmiłowania i Stolicy Apostolskiej łaski Biskupa Podlaskiego w kościele katedralnym Trójcy Przenajświętszej w Janowie R.P. 1923 w d. 28, 29 i 30 sierpnia odbyty*, Siedlce 1923, s. 238.

4 *Synod Diecezjalny Podlaski...*, statut 110, s. 143.

dokonaniu tego jeden egzemplarz dekretu złożył w archiwum nowokreowanego kościoła, drugi zaś w archiwum dekanalnym przechował.

(podpisano)
† HENRYK Biskup

Kanclerz (—) Grabowski”⁵

Przykładowo erekcja parafii Drelów, w świetle wspomnień, wyglądała następująco: „17 stycznia 1919 r. w godzinach porannych, a był to piątek, przyjechali do Drelowa: proboszcz międzyrzeckiej parafii św. Mikołaja - ks. Leon Wydźga oraz młody ks. rektor Karol Leonard Wajszczuk. Zgromadzeni pod kościołem mieszkańcy Drelowa oraz sąsiednich wsi, chlebem i solą witali dostojnych gości. Proboszcz parafii międzyrzeckiej przedstawił zebranym ks. Wajszczuka, jako tego, któremu biskup podlaski powierzył zadanie restytucji parafii Drelów. Ludzie płakali ze wzruszenia. Natychmiast utworzono „Tymczasową Radę Kościelną”, na czele której stanął Michał Zieniuk - szanowany gospodarz z Drelowa. Przez pierwsze dni porządkowano plebanie, naprawiano piece, okna, drzwi, malowano olejną farbą stolarkę, bielono pomieszczenia. Od 20 stycznia na plebanii w Drelowie zamieszkał ks. Karol Wajszczuk i osobiście kierował wszelkimi pracami. Roboty porządkowe na plebanii, w kościele i budynkach gospodarczych probostwa trwały ponad dwa miesiące. W tym czasie ks. Wajszczuk odwiedzał każdą wieś, która miała wejść do nowo organizowanej parafii. 4 kwietnia 1919 r. uroczyście erygowano parafię katolicką w Drelowie, a następnie 26 kwietnia 1919 r. otrzymał ks. Karol L. Wajszczuk nominację Kurii Diecezjalnej na proboszcza tej parafii”⁶

Na terenie diecezji podlaskiej w latach 1918-1939 utworzono 103 parafie rzymsko-katolickie.

Tabela 1

Parafie w diecezji podlaskiej utworzone w dwudziestoleciu międzywojennym

L.p.	Data erekcji	Parafia	Uwagi
1.	01 01 1919	Pratulín	
2.	22 03 1919	Siedlce – p.w. NMP	
3.	04 04 1919	Drelów	
4.	05 04 1919	Dołha	
5.	05 04 1919	Kąkolewnica	
6.	05 04 1919	Kąty	
7.	05 04 1919	Kolembrody	
8.	05 04 1919	Krzesk	
9.	05 04 1919	Polska Wola	
10.	05 04 1919	Przegaliny	
11.	05 04 1919	Radcze	
12.	08 04 1919	Gęś	
13.	09 04 1919	Szóstka	

5 Tekst tłumaczenia dekretu podano za broszurą ks. A. E. Olędzkiego. *Żywot Św. Andrzeja Avellino (1521-1608)*, zebrał i wydał ks. Andrzej Emil Olędzki Kanonik Katedry Podlaskiej proboszcz w Zbuczynie, Lublin 1948, s. 54-55. Tytuł broszury jest bardzo mylący, gdyż dotyczy ona powstania parafii Radomyśl, a nie tylko biografii św. Andrzeja.

6 Cyt za stroną internetową Parafii Drelów: <http://www.parafia-drelow-nmp.siedlce.opoka.org.pl/wajszczuk/duszpasterstwo.htm>. Strona została przygotowana w parciu o opracowanie dr. Feliksa Olesiejuka „Wspomnienie o księdzu Karolu Leonardzie Wajszczuku 1887-1942”, „Rocznik Międzyrzecki”, t. XIX (1987).

L.p.	Data erekcji	Parafia	Uwagi
14.	15 04 1919	Piszczac	
15.	15 04 1919	Rudno	
16.	25 04 1919	Mostów	
17.	25 04 1919	Opole	
18.	12 05 1919	Gródek	
19.	12 05 1919	Horodyszcze	
20.	12 05 1919	Jeleniec	
21.	12 05 1919	Rogów	
22.	14 05 1919	Leśna	
23.	29 05 1919	Jabłoń	
24.	29 05 1919	Polubicze	
25.	03 06 1919	Kodeń	
26.	10 06 1919	Bruss	
27.	10 06 1919	Dołhobrody	
28.	10 06 1919	Motwica	
29.	10 06 1919	Paprotnia	
30.	10 06 1919	Wirów	
31.	13 06 1919	Biała — Narodzenia NMP	
32.	23 06 1919	Swory	
33.	01 07 1919	Rossosz	
34.	02 07 1919	Sobolew	
35.	09 07 1919	Witoroż	
36.	19 07 1919	Różanka	
37.	31 07 1919	Czołomyje	
38.	03 08 1919	Brzeźnica Książęca	włączona do diecezji lubelskiej w 1925 r.
39.	07 08 1919	Nieciecz.	
40.	09 08 1919	Grodzisk	
41.	10 08 1919	Brzeźnica Bychawska	włączona do diecezji lubelskiej w 1925 r.
42.	02 09 1919	Nepie	
43.	02 09 1919	Żeszczynka.	
44.	19 09 1919	Łazówek	
45.	20 09 1919	Lubień	
46.	29 12 1919	Rokitno	
47.	27 03 1920	Chłopków	
48.	07 05 1920	Życzyn	
49.	20 10 1920	Wiśniew (Wiszniew)	
50.	24 11 1920	Łuków — Podwyższenia św. Krzyża	
51.	11 03 1921	Kolano	
52.	29 03 1921	Próchenki	
53.	31.03 1921	Hołubla	
54.	31 08 1921	Zarzecz Łukowski	
55.	02 09 1921	Ortel Książęcy	
56.	15 09 1921	Łukowce	
57.	03 10 1921	Świerszczów	włączona do diecezji lubelskiej w 1925 r.
58.	03 10 1921	Międzyrzec — św. Józefa	
59.	17 10 1921	Klonownica Duża	
60.	19 11 1921	Wola Wereszczyńska	

L.p.	Data erekcji	Parafia	Uwagi
61.	15 12 1921	Hańsk	
62.	22 12 1921	Seroczyn Sterdyński	
63.	31 12 1921	Szkopy	
64.	11 01 1922	Choroszczyńska	
65.	01 02 1922	Kotuń	
66.	30 11 1922	Kodeniec	
67.	12 12 1922	Ortel Królewski	
68.	12 04 1923	Ruda Huta	włączona do diecezji lubelskiej w 1925 r.
69.	30 07 1923	Ugoszcz	
70.	31 08 1923	Rozwadówka	
71.	19 02 1924	Trąbki	
72.	29 03 1924	Nowodwór	
73.	03 06 1924	Hanna	
74.	17 09 1924	Horbów	
75.	29 12 1924	Marianów	
76.	19 05 1925	Wandów	
77.	06 07 1925	Hrud	
78.	06 07 1925	Mszanna	
79.	06 07 1925	Uścimów	
80.	19 07 1925	Woskrzenice	
81.	10 05 1928	Jedlanka	
82.	02 06 1928	Korczówka	
83.	01 11 1928	Kopytów	
84.	01 11 1928	Witulín	
85.	22 05 1929	Dęblin	
86.	25 08 1929	Milanów	
87.	25 07 1930	Paszenki	
88.	15 08 1930	Kościeniewicze	
89.	23 08 1930	Wola Osowińska	
90.	24 03 1931	Biała Podlaska (Wola) pw. Wniebowzięcia NMP	
91.	24 03 1931	Orchówek	
92.	28 04 1931	Siedlce św. Teresy	
93.	29 04 1931	Siedlce św. Józefa	
94.	16 09 1931	Radzików	
95.	15 10 1931	Radomyśl	
96.	1931	Brzostówka	w organizacji, administrator proboszcz parafii Ostrów
97.	1931	Dębowa Kłoda	w organizacji, administrator proboszcz parafii Parczew
98.	1931	Tyśmienica	w organizacji, administrator proboszcz parafii Ostrów
99.	1931	Jedlanka Stara	w organizacji, administrator proboszcz parafii Ostrów
100.	08 03 1933	Wólka Dobrzyńska	
101.	14 10 1933	Siemień	
102.	03 11 1933	Jeżyska	
103.	30 10 1936	Komarno	

Źródło: Opracowano na podstawie: dekretów erekcyjnych ww. parafii zamieszczonych na łamach „Wiadomości Diecezjalnych Podlaskich” z lat 1918-1939 oraz akt parafialnych i wiadomości zawartych na łamach „Katalogów Diecezji i duchowieństwa...” z lat 1918-1939. Należy zaznaczyć, że wykaz sporządzony przez P. Aleksandrowicza, zawiera wiele błędów i nieścisłości. P. Aleksandrowicz, *Diecezja siedlecka czyli podlaska. W 150 rocznicę erekcji (1818 – 1968). Przyczynki i materiały do dziejów diecezji siedleckiej czyli podlaskiej*, Siedlce 1971, s. 199-201.

Jak wynika z tabeli na terenie diecezji podlaskiej utworzono w okresie lat 1919-1939 ponad sto nowych parafii rzymskokatolickich. Oprócz wyżej wymienionych parafii bp H. Przeździecki utworzył na terenie diecezji 27 filii parafialnych. Ich wykaz przedstawiono poniżej.

Tabela 2

**Filie parafialne w diecezji podlaskiej
utworzone w dwudziestoleciu międzywojennym**

L.p.	Parafia lub filia	Data erekcji
1.	Nowodwór	29 03 1921
2.	Biała Podlaska (Wola) pw. Wniebowzięcia NMP	10 05 1925
3.	Milanów	05 12 1927
4.	Kopytów	02 03 1928
5.	Witulín	18 02 1928
6.	Rozkopaczew	06 04 1933
7.	Tomaszówka	07 11 1933
8.	Sawice Kościelne	14 04 1934
9.	Huta Dąbrowa	17 09 1934
10.	Jablęczna	02 07 1934
11.	Makarówka	04 10 1935
12.	Czekanów	02 09 1935
13.	Leopoldów	16 09 1936
14.	Łuzki	22 10 1936
15.	Turów	16 11 1936
16.	Zembry	21 10 1936
17.	Platerów	12 03 1936
18.	Łysów	06 04 1936
19.	Gocław	07 09 1937
20.	Kożuszki	07 09 1937
21.	Wołyńce	07 05 1938
22.	Horoszek Duże	25 04 1938
23.	Gręzówka	01 10 1938
24.	Krzymosze	12.12.1938
25.	Wytyczno	31 10 1938
26.	Dobratycze	12 12 1938
27.	Gąsior	07 10 1938

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Dekretów erekcyjnych ww. filii parafialnych zamieszczonych na łamach „Wiadomości Diecezjalnych Podlaskich” z lat 1918-1939, oraz akt parafialnych i wiadomości z „Katalogów Diecezji i duchowieństwa...” z lat 1918-1939.

Reasumując, należy stwierdzić, że z danych zawartych w powyższych tabelach wynika, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego bp H. Przeździecki erygował w swej diecezji 103 parafie rzymskokatolickie i 27 filii parafialnych.

Tabela 3

**Liczba parafii rzymskokatolickich (bez filii parafialnych) powstałych
na terenie diecezji podlaskiej
w okresie międzywojennym według lat utworzenia**

liczba parafii	Rok utworzenia													Razem
	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1928	1929	1930	1931	1933	1936	
	46	4	13	4	3	5	5	4	2	3	10	3	1	103

Źródło: Wyliczenia autora.

Z danych zawartych w powyższej tabeli wynika, iż parafie rzymskokatolickie na terenie diecezji podlaskiej powstawały w dwudziestoleciu międzywojennym w nierównomiernych odstępach czasowych. Najwięcej parafii (46) utworzono w pierwszym okresie po wskrzeszeniu diecezji w 1919 r. Była to reakcja biskupa Przeździeckiego na zaszciski spowodowane kasatą diecezji w 1867 r. i represjami carskimi w XIX w. Do kolejnej fali erekcji nowych parafii doszło po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej w 1921 r. (13) oraz w 1931 r. (10).

Zaznaczyć jednak należy, że kilka z późniejszych parafii wcześniej powstało jako filie. Były to: Biała Podlaska (Wola) filia 1925, parafia 1931; Kopytów filia i parafia w 1928 r.; Milanów f. 1927, p. 1929; Nowodwór f. 1921, p. 1924; Witulin filia i parafia w 1928. Nie można zapomnieć również o tym, że 4 parafie erygowane przez bp H. Przeździeckiego odłączono w 1925 r. do diecezji lubelskiej.

Nie były to jedyne zmiany w strukturze parafialnej diecezji podlaskiej w II Rzeczypospolitej. W 1927 r. biskup połowy Stanisław Gall erygował na terenie diecezji podlaskiej trzy parafie wojskowe, podporządkowane biskupstwu połowemu, a nie biskupowi diecezjalnemu, mimo że znajdowały się na terenie diecezji.

Tabela 4

**Parafie wojskowe erygowane 16 stycznia 1927 r.
na terenie diecezji podlaskiej
przez biskupa połowego Stanisława Galla**

L.p.	Parafia	obszar jaki obejmowała
1.	Siedlce parafia pw. Najświętszego Serca Jezusa	powiaty: siedlecki i łukowski
2.	Dęblin parafia pw. Św. Mikołaja Archaniola	powiaty: garwoliński i puławski
3.	Biała Podlaska parafia pw. Św. Krzyża	powiaty: białoskopodlaski, konstantynowski i radzyński.

Źródło: Opracowano na podstawie danych zawartych w: *Pismo Kurii Biskupiej Wojsk Polskich z 16 stycznia 1927 r. do Biskupa H. Przeździeckiego*, „WDP”, 1927, nr 2, s. 54-55; „Dziennik Rozkazów Ministra Spraw Wojskowych”, 1928, nr 4, p. 36. oraz CAW, sygn. I.300.19.6.

Parafie neounickie (bizantyjsko-słowiańskie)

Oprócz wyżej wymienionych parafii rzymskokatolickich, bp H. Przeździecki utworzył oficjalnie w latach 1925–1939, na terenie diecezji kilka parafii obrządku wschodniosłowiańskiego.⁷ Wszystkie znajdowały się na terenie wschodniej części diecezji podlaskiej. Utworzona 25 marca 1925 r. parafia w Holi była pierwszą parafią nowego obrządku w Polsce. Należy zaznaczyć, iż dwie z nich, w Kijowcu i Białej Podlaskiej, mimo erekcji kanonicznej nie posiadały własnego kościoła i były cały czas w stanie organizacji, choć faktycznie nie funkcjonowały. Te zaś, które zostały erygowane, przez cały okres ciągle borykały się z najróżniejszymi problemami.⁸

Tabela 5

Parafie neounickie utworzone na terenie diecezji podlaskiej w okresie międzywojennym

data erekcji	Miejscowość	Uwagi
25 03 1925	Hola	św. Praksedy
21 07 1925	Bubel Stary	św. Mikołaja (od 1930 r. parafia posiadała kaplicę drewnianą w Pawłowie Starym i tam odprawiane były nabożeństwa)
21 07 1925	Kijowiec	św. Dymitra (Dymitriusza) bpa i męczennika w organizacji
21 07 1925	Połoski	św. Trójcy
26 08 1926	Terespol	M. B. Częstochowskiej
17 11 (15 12) 1926	Zabłocie	św. Mikołaja
31 01 1927	Kostomłoty	św. Nicefora
31 01 1928	Dokudów	św. Praksedy
2 01 1931	Szóstka	św. Jerzego
21 10 1933	Kodeń	Św. Ducha
28 01 1939	Biała Podlaska	św. Józefa w organizacji

Źródło: Opracowano na podstawie: Archiwum Diecezjalne Siedleckie (ADS), Akta Ogólne (AO), Bubel Stary, Dział VI. Parafie Obrządku Wschodnio-Słowiańskiego, Lit. B, nr porz. 1, t. I i t. II; ADS, AO, Dokudów, Dział VI, Lit. D, nr porz. 1, t. I i t. II; ADS, AO, Hola, Dział VI, Lit. H, nr porz. 1, t. I i t. II; ADS, AO, Kijowiec, Dział VI, Lit. K, nr porz. 1, t. I; ADS, AO, Kodeń, Dział VI, Lit. K, nr porz. 2, t. I; ADS, AO, Biała Podlaska, Dział VI, Lit. B, nr porz. 2, t. I; ADS, AO, Kostomłoty, Dział VI, Lit. K, nr porz. 3, t. I; ADS, AO, Połoski, Dział VI, Lit. P, nr porz. 1, t. I i t. II; ADS, AO, Szóstka, Dział VI, Lit. S, nr porz. 1, t. I; ADS, AO, Terespol, Dział VI, Lit. T, nr porz. 1, t. I; ADS, AO, Zabłocie, Dział VI, Lit. Z, nr porz. 1, t. I; oraz dekryty erekcyjne ogłoszone na łamach „Wiadomości Diecezjalnych Podlaskich”, „WDP”, 1925, nr 7, s. 134-136, s. 222-225; „WDP”, 1926, nr 8, s. 292-293; Kijowiec, „WDP” 1927, nr 2, s. 2-3; Dokudów, „WDP”, 1928, nr 10, s. 42-43; „WDP”, 1931, nr 13, s. 96; „WDP”, 1933, nr 15, s. 351-352; „WDP”, 1939, nr 21, s. 11-12.

⁷ Szerzej na temat obrządku wschodniosłowiańskiego inaczej neounii w: J. Lubiecki, *Problem unijny i rozwój obrządku wschodniosłowiańskiego w Polsce*, „Sprawy Narodowościowe”, 1933, r. 7, s. 167-185; B. Łomacz, *Neounia w diecezji siedleckiej* /w:/ *Chrześcijański wschód a kultura polska*. Studia pod red. R. Łuźnego, Lublin 1989, s. 59 i nn; B. Łomacz, *Praca duszpasterska duchowieństwa neounickiego*. (Diecezja podlaska w latach 1923-1939), „Novum” 1980, nr 5; B. Łomacz, *Neounia*, „Więź”, 1983, nr 1, s. 85 i n.; S. Stępień, *Nowa unia kościelna. Obrządek bizantyjsko-słowiański*, /w:/ *Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym, pod red. S. Stępnia, Przemyśl 1994, s. 141-193; M. Papierzyńska-Turek, *Akcja neounijna i kontrowersje wokół rozumienia polskiej racji stanu*, „Studia Religioznawcze”, 1984, nr 19; M. Mróz, *Henryk Przeździecki, bp podlaski wobec mniejszości narodowych ukraińskiej i białoruskiej w Polsce w latach 1918-1925*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. LVII, Historia, 1988, nr 910. Ks. E. Matyska, *Teologiczna koncepcja...*, s. 63-84, Ks. Krzysztof Czyrka, *Jedność Kościoła w nauczaniu i działalności pasterskiej biskupa Henryka Przeździeckiego*, „Studia Podlaskie”, 1999, nr 2, s. 127-187; W. Bobryk, *Korespondencja z diecezji siedleckiej w piśmie „Druh”* [w:] *Prasa podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, t. 2, praca zbiorowa pod red. D. Grzegorczyka i A. Kołodziejczyka, Siedlce 2004, s. 183-198; W. Bobryk, *Obrządek i język kazań w cerkwi neounickiej. Zarys problematyki* /w:/ *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Матеріали VIII міжнародної наукової конференції м. Луцьк, 13-14 грудня 2001 року*, ред. А. Силук, Луцьк 2001, s. 158-160.

⁸ Bardzo dokładny opis, wręcz streszczenie akt dotyczących ww. parafii neounickich znajduje się w pracy: F. Rzemieniuk, *Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Neounia*, Lublin 1999, s. 220-327.

Na terenie diecezji podejmowano także próby utworzenia jeszcze kilku innych parafii neounickich, ale projekty te nie wyszły poza stadium organizacji. Były to miejscowości, gdzie parafie te nie były erygowane w sposób formalny, nie miały erekcji kanonicznej.

Tabela 6

**Parafie neounickie na terenie diecezji podlaskiej w okresie międzywojennym,
nie posiadające erekcji kanonicznej**

Próba założenia - rok	Miejscowość	Uwagi
1929	Uhnin	w organizacji
1930	Hołowno	w organizacji
1930	Janów Podlaski	w organizacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ADS, AO, Uhnin, Dział VI, Lit. U, nr porz. 1, t. I; ADS, AO, Hołownia (Hołowno), Dział VI, Lit. H, nr porz. 1, t. I.

Należy wspomnieć, że w żadnym opracowaniu nie występuje parafia Uhnin, choć w Archiwum Diecezjalnym Siedleckim zachowały się jej szczątkowe akta.

Zmiany przynależności parafialnej poszczególnych miejscowości w diecezji podlaskiej

Oprócz tworzenia nowych parafii, biskup wychodził naprzeciw prośbom wiernych proszących o przyłączenie, z różnych powodów, do danej parafii. Przykładowo:

w czerwcu 1929 r. na prośbę mieszkańców odłączono wieś Jastrzębie Tworki z parafii Domanice i przyłączono ją do parafii Wiśniew,⁹

w listopadzie 1938 r. na prośbę mieszkańców odłączono folwark Poschła i kolonię Michalina od parafii Parysów i przyłączono je do parafii Trąbki.¹⁰ W tym samym dniu odłączono również miejscowości: Kalonka, Żelazna, Grzebownik i Zawadki od parafii Parysów i przyłączono je do filii parafialnej w Gocławiu.¹¹

Należy zaznaczyć, że sporadycznie zdarzały się zmiany w przynależności parafialnej nawet poszczególnych rodzin zamieszkujących daną miejscowość. Np.: w 1933 r. posiadłość rodziny Andrzeja i Władysława Szudejków (Siudejków) położoną w Białej Podlaskiej przy ul. Sławacińskiej 84, przyłączono do parafii Narodzenia Matki Boskiej w Białej Podlaskiej wyłączając ją równocześnie z parafii św. Anny w Białej.¹² W 1935 r. przyłączono rodziny Benedykta Pióro, Józefa Kucewicza i Stanisława Wyczółkowskiego z kolonii Zakrze parafii Niemojki do parafii Łosice.¹³

Aby nie dopuścić do eskalacji konfliktów pośród mieszkańcami danej wsi, w Kurii diecezjalnej podlaskiej opracowano specjalne metody dotyczące weryfikacji prośb.¹⁴ Należy jednak podkreślić, że zawsze znalazła się grupa osób, której zmiany przynależności parafii z różnych względów nie odpowiadały. Niekiedy część mieszkańców poszczególnych miejscowości wołała pozostać przy swym „starym” kościele parafialnym, tłumacząc to przyzwyczajeniem, czy też pochówkiem dużej części rodziny na cmentarzu dawnej parafii.

⁹ Dekret biskupa Przeździeckiego nr 3717 z 20 czerwca 1929 r., „WDP”, 1929, nr 7-8, s. 171-172.

¹⁰ Dekret Wikariusza Generalnego biskupa sufragana Czesława Sokołowskiego nr 1897-38 z 26 listopada 1938 r., „WDP”, 1938, nr 12, s. 353.

¹¹ Dekret biskupa H. Przeździeckiego nr 5493-38 z 26 listopada 1938 r., „WDP”, 1938, nr 12, s. 354.

¹² Dekret biskupa H. Przeździeckiego nr 3667 z 5 listopada 1933 r., „WDP”, 1933, nr 11-12, s. 354.

¹³ Dekret biskupa H. Przeździeckiego nr 1293 z 5 grudnia 1935 r., „WDP”, 1935, nr 11-12, s. 200.

¹⁴ Instrukcja w sprawie przyłączania wiosek do innej parafii /w:/ Synod Diecezjalny Podlaski..., s. 238.

Aby usprawnić pracę duchowieństwa parafialnego, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom wiernych biskup H. Przeździecki ustanowił w statucie 108 Synodu Diecezjalnego tzw. bliskość parafii (inaczej tzw. sąsiedztwo parafialne).¹⁵ Chodziło o wyznaczenie parafii, których proboszczowie obowiązani byli pomagać proboszczowi wyznaczonej parafii w przypadku jego choroby czy też konieczności wyjazdu. Przykładowo parafie Wiśniew i Pruszyń dla parafii św. Stanisława w Siedlcach, czy też parafia Szkopy dla Wyrozębów, a parafia Zarzecz dla parafii Trzebieszów.¹⁶

Podsumowując zmiany dokonane przez biskupa Henryka Przeździeckiego w sieci parafialnej w okresie 1918-1939, należy stwierdzić, że sieć parafialna diecezji podlaskiej w omawianym okresie zwiększyła się o 118 parafii rzymskokatolickich i 20 filii, w tym 11 parafii neounickich i 3 parafie wojskowe podległe biskupowi polowemu WP. Ten znaczny przyrost liczby parafii doprowadził do zmniejszenia się ilości parafii wielkich - powyżej 15 tysięcy wiernych na rzecz placówek średnich - ok. 4 tysięcy i małych - ok. 1,5 tysiąca wiernych.

Tabela 7

Porównanie sieci parafialnej diecezji podlaskiej w 1918 i 1939 r.

Rok	Ilość parafii	Ilość filii
1918	110	2
1939	228	22
Wzrost	118	20

Źródło: Opracowano na podstawie danych z „Katalogów duchowieństwa i parafii...” z lat 1918-1939 oraz wyliczeń autora.

Reasumując należy stwierdzić, iż z działań podjętych przez biskupa H. Przeździeckiego wynika, że nie licząc się z trudnościami, chociażby z brakiem kapłanów diecezjalnych do obsadzenia nowych placówek duszpasterskich starał się za wszelką cenę umożliwić jak najszerszej rzeszy wiernych łatwy dostęp do kościoła parafialnego. Powołanie 118 nowych parafii i 20 filii parafialnych było ogromnym wyzwaniem organizacyjnym i znacząco zmieniło strukturę parafii w diecezji.

Według ustaleń autora artykułu różniących się od dotychczasowych, liczba parafii znajdujących się na terenie diecezji podlaskiej w 1939 r. wynosiła 228 parafii i 22 filie parafialne.

¹⁵ *Synod Diecezjalny Podlaski...*, statut 108, s. 141.

¹⁶ *Synod Diecezjalny Podlaski...*, s. 142.